

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XIV

TEMMUZ 1998

Sayı: 41

HİLÂFET'İN DIŞ CEPHESİ

Prof. Dr. FAHİR ARMAOĞLU

Atatürk'ün hilâfetin kaldırılmasındaki kararlılığında rol oynayan en önemli faktör, O'nun "millî bağımsızlık" konusundaki hassasiyetidir. Daha aşağıda değineceğimiz gibi, 1923 Aralık ayında Ağa Han ile Emir Ali'nin Başbakan İsmet Paşa'ya gönderdikleri mektupta iki önemli nokta vardır. Birincisi, hilâfete milletlerarası bir nitelik kazandırmak, ikincisi de hilâfeti, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal yapısının bir parçası haline getirmektir. Yani hilâfet dolayısıyla başka devletlerin Türkiye'nin iç işlerine burnunu sokması sağlanırken, bir yandan da yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin teokratik bir yapıya götürülmesi sağlanmış olacaktı ki, her ikisi de Atatürk'ün bağımsızlık veya laiklik ilkelerine ters düşmekteydi.

Şimdi tarihin biraz gerisine giderek soruna bakalım:

1. Osmanlı'dan Önceki Hilâfet Müesseseleri

Bilindiği gibi, İslâm'da hilâfet Hulefâ-i Raşîdîn ile başlamıştır. Bununla beraber Hazreti Ebubekir'in Halife ünvanını kullanmadığı, kendisinden sonrakilerin kullandığı ve Halife deyiminin Abbasilerde genelleştiği belirtilir. Bundan sonra halifelik Abbasilerde, Emevilerde ve Fatimilerde de mevcut olmuştur. Hatta Endülüs'te Kurtuba (Cordoba) da da halife ünvanı bir kaç yüzyıl kullanılmıştır.

Gerek Osmanlı İmparatorluğu'na, gerek bu devletlerdeki halifelik müessesesine baktığımızda, bu müessesenin ömrünün bu devletlerin ömrü kadar olduğu görülmektedir. Devlet yıkılınca hilafet de sona ermektedir.

Bundan şu sonuç çıkmaktadır: siyasal iktidar güçlü olduğu sürece hilâfet de güçlü ve etkili bir müessese olabilmektedir. Bunun en belirgin örneği Osmanlı Devleti'dir. Osmanlı İmparatorluğu güçlü olduğu sürece, Hilâfet'in tartışması yapılmamıştır. Osmanlı Halifesi 1914 Kasımında *Cihad-ı Mukaddes* ilân ettiğinde, İslâm dünyasından buna verilen cevap bir sinek vızıltısı kadar bile olmamıştır. Çünkü, 1914'deki Osmanlı İmparatorluğu kolu-kanadı kırılmış, gücünü kaybetmiş bir devlettir.

Bu noktayı şunun için belirtiyorum: Bugün de ülkemizde bazı çevrelerde, Hilâfet bugün Türkiye'nin elinde bulunsaydı, Türk dış politikasının etkinliği çok daha kuvvetli olurdu denilmektedir. Bu, yanlış bir inançtır. Söylediğimiz gibi, Devlet kuvvetli olursa, hilâfet etkin bir müessese olur; daha doğrusu hilâfeti dış politikada etkin bir araç olarak kullanabilirsiniz. Siz güçlü bir devlet değilseniz, sizin hilâfetinizi de kimse tanımaz. Bu sebeple, hilâfet vasıtasile güçlü olmayı düşünmek, sadece bir hayaldir. Aşağıdaki açıklamalarımız bunun örnekleri olacaktır.

2. Çanakkale Savaşları ve Hilâfet Sorunu

I. Dünya Savaşı ile birlikte, İslâm dünyasında, fakat özellikle Arap dünyasında, Hilâfet sorununun tartışılmasında, Çanakkale Savaşları'nın önemli bir etken olduğu görülmektedir. İngiltere gibi zamanın en güçlü devletinin, İstanbul'u ele geçirmek üzere Çanakkale'yi zorlaması ve 1915 yazındaki kara muharebeleri, Arap dünyasında, Halife'nin geleceği konusunda sorular ortaya atılmasına sebep olmuştur. Zira, İngiltere İstanbul'u ele geçirecek olursa, Halife ya müttefiklerin elinde esir durumuna düşecek veya bu duruma düşmemek için İstanbul'dan kaçacaktı. Her iki durumda da, Halife'nin itibarı büyük ölçüde sarsılmış olacak ve eski etkinliği kalmayacaktı. Böyle bir durumda da yeni bir Halife sorunu ortaya çıkacaktı.

Tabîî, gerek İslâm dünyasında, gerek Arap dünyasında Halife olmak isteyenlerin sayısı da az değildi. Halifeliği gönlünden geçirenler çoktu. Bunların başında da *Mekke Şerifi Hüseyin* geliyordu.

3. Şerif Hüseyin ve Halifelik Çabaları

Mekke Şerifi Hüseyin, 1908 yılına kadar İstanbul'da sürgün hayatı yaşamış ve hatta İstanbul'da evlenmişti. II. Meşrutiyet'in ilânı ve o sırada babasının ölümü üzerine *Mekke Şerifliği'ne* atanmıştır. O tarihte 52 yaşında bulunuyordu.

Hüseyin İstanbul'daki sürgün hayatı sırasında, Osmanlı hilâfeti yerine, kendi halifeliğini gerçekleştirmeye karar vermişti. Bundan dolayı, Mekke Şerifi olur olmaz da, bütün çabalarını bu istikamete yöneltti. Hararetli bir Arap politikası izleyerek, Arap dünyasında belirli bir etkinlik kazanmayı da başardı.

Hüseyin, daha savaş çıkmadan, 1914 yılı Şubatında, büyük oğlu Abdullah'ı (Bugünkü Ürdün Kralı Hüseyin'in büyükbabası), İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiseri Lord Kitchner'e göndererek, Arap dünyasını Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmak istediğini bildirip, İngiltere'nin kendisine nasıl bir yardım yapacağını sordu. İngiltere, Hüseyin'in bu teklifi üzerinde dumadı. Çünkü, İngiltere, Hüseyin'de, böyle bütün Arapları ayaklandırabilecek bir güç görmediği gibi, sonu belli olmayan bir maceraya girip Osmanlı Devleti'ni büsbütün Almanya'nın kucacağına itmekten kaçındı.

Lâkin 1914 yazında savaşın patlaması ve Ekim ayı sonunda da Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa katılması üzerine İngiltere fikrini değiştirdi.

Özellikle Kanal Cephesi, İngiltere'yi Hindistan yolunun güvenliği açısından endişeye sevketti. Hindistan Yolu'nun güvenliği için başka bir tedbir almak istedi ve bunun için de Suriye, Lübnan ve Filistin'in kontrolünü ele geçirmek ve burada bir sed kurmayı tasarladı. Fakat şunu gördü ki, Suriye ve Lübnan'da hem Türk ve hem de Fransız etkisi fazlaydı. Bu sebeple, her iki etkinin de söz konusu olmadığı bir bölge olarak Arabistan kıtasını gördü. Kıtanın güneyinde Yemen, Osmanlı Devleti'ne sıkı bir şe-

kilde bağlıydı. Fakat Basra kıyılarındaki Necd Sultanlığı ile Mekke Şerifi Hüseyin böyle değildi. Her ikisi ile de anlaşarak, Arabistan kıtasında Hindistan Yolu'nun güvenliği için bir blok meydana getirmek istedi.

İngiltere, Suudi'lerin (Vehhabi'ler) yönetiminde Necd Sultanlığı ile 1915 Aralık ayında bir anlaşma yaptı. Buna göre, Suud'lar, İngiltere'nin nüfuzu altındaki Körfez Emirliklerine saldırmıyacağı gibi, topraklarından hiç bir devlete herhangi bir parça vermeyecekti. Buna karşılık, İngiltere de Necd Sultanlığı'nı tanıyor, topraklarını savunmayı ve para yardımı yapmayı kabul ediyordu.

Bu gelişmeler üzerine Şerif Hüseyin, tekrar atağa kalktı. 1915 Temmuzunda, İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiseri McMahon'a bir mektup yazarak bazı isteklerde bulundu. Hüseyin ile McMahon arasındaki mektuplaşmalar 1916 Martına kadar sürdü.

Hüseyin 1915 Temmuzundaki ilk mektubunda şu isteklerde bulunuyordu: 1) Savaşın sonra, Hüseyin'in başında bulunacağı tek bir Arap Devleti veya bir Arap Devletleri Konfederasyonu kurulacaktı. 2) Bu devletin sınırları ise şöyle olacaktı: Kuzeyde 37 nci enleme kadar olup Mersin, Adana, Birecik, Urfa, Mardin ve Midyat'ı da içine alan ve İran sınırına kadar uzanan topraklar. Keza, Basra Körfezi'ne kadar olan bölge (Mezopotamya) ile Kızıldeniz'den Akdenize kadar olan bölge. 3) Bu Arap Devleti ile İngiltere arasında 15 yıllık bir ittifak imzalanacak ve bütün Arap ülkelerindeki ekonomik teşebbüslerde İngiltere'ye öncelik tanınacaktı. 4) Nihayet, İngiltere, "Arap İslâm Hilâfeti"ni de tanıyacaktı. Yani Hüseyin İslâm'ın Halifesi olacak ve bunu da Hıristiyan İngiltere onaylayacaktır.

İngiltere verdiği cevapta, 37 nci paralelin altındaki Türk topraklarının Arap olmaması hasebile, Hüseyin'e verilemeyeceğini bildirdi. Hüseyin, "*Asil İngiliz İmparatorluğu'na duyduğu saygı dolayısıyla*", İngiltere'nin bu itirazını kabul etti. Diğer topraklara gelince; İngiltere, savaşın sonunu görmeden şimdiden böyle müphem taahhütlerde bu-

lunamıyacağını bildirdi. Hüseyin bu konuda ısrarlı olduysa da, İngiltere'nin kararlılığını değiştiremedi. Zira İngiltere bu sırada Fransa ile Orta Doğu'yu paylaşma çabası içindeydi. Hüseyin'in ısrarları karşısında İngiltere, sonunda, Bağdat ve Basra vilâyetlerinde İngiltere'nin "özel çıkarları" olduğunu bildirmek zorunda kaldı.

Tek Arap devleti veya Arap devletleri konfederasyonu konusunda da İngiltere kesin bir taahhüde girmeyip, "durum elverdikçe", "uygun hükümet şekillerinin kurulmasına yardımcı olacağını" bildirmekle yetindi.

Hilâfet konusuna gelince: İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Grey, daha 1915 Nasırında McMahon'a yazdığı bir mektupta şöyle demekteydi: *Majestelerinin Hükümeti, Halifelik meselesinin de, hiç bir Müslüman olmayan devletin müdahalesi olmaksızın, bizzat Müslümanlarca kararlaştırılması görüşündedir. Müslümanlar, Arap Halifeliği için de karar verebilirler. İngiltere buna da saygı gösterecektir.* Bundan dolayı, McMahon 1915 Ağustosunda Hüseyin'e yazdığı mektupta, *Hilâfet'in gerçek Arap ırkından biri tarafından başlatılmasını İngiltere destekleyecektir.*

Görülüyor ki, İngiltere Şerif Hüseyin'in Halifeliği konusunda da kesin bir taahhüde girmiyor, "Arap ırkından herhangi birinin" halifeliğini destekleyeceğini bildirmekle yetiniyordu.

Hüseyin bu belirsizlikler içindeki anlaşmaya rağmen, 1916 Haziranında Arap dünyasını Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırdı. Bir ay önce, 1916 Mayısında, İngiltere ile Fransa, Orta Doğu'yu, yani Arap ülkelerini paylaşan, gizli, *Sykes-Picot Anlaşması'nı* imzalamışlardı.

Her şeyi pişmiş kotarılmış sayan Hüseyin 1916 Ekiminde Mekke'de, bir takım Arap temsilcilerinden meydana gelen bir toplantı düzenledi. Bu toplantıda, Şerif Hüseyin'e, *Melik-ül Arap* yani "Arapların Kralı" olarak biat edilir ve bundan sonra Hüseyin bu ünvanı kullanmaya başlar. Lâkin, İngiltere ve Fransa buna itiraz ederler ve kendisini ancak *Hicaz Kralı* olarak tanıdıklarını bildirirler. Böylece Hüseyin ilk büyük soğuk duşu almış oluyordu.

Mekke toplantısında Hüseyin, Halifeliğini ilân etmeyip, zamanı gelince bu konunun da ele alınacağını belirtmekle yetindi. Bu ifadede İngiltere faktörünün etkisi açıktı. Yalnız, hemen belirtelim ki, İngiltere ile Hüseyin arasında hilâfet konusunda yapılan temas ve müzakerelerden, savaşın sonuna kadar bir sonuç çıkmamıştır. İngiltere'nin tutumunda, Hindistan Müslümanları önemli bir faktör olarak rol oynamıştır.

4. Hilâfet Konusunda İngiliz-Fransız Rekabeti

Şerif Hüseyin'in Halifelik faaliyetlerinin Fransa'nın da dikkatini çektiği görülmektedir. Fransız Dışişleri Bakanı Delcassé, 1915 yılı başlarında, Fas Genel Valisi General Lyautey'ye gönderdiği yazılarda, Genel Vali'nin Hilâfet konusundaki düşüncelerini sormuş ve oradaki güvendiği din adamlarına da danışarak bir rapor göndermesini istemiştir. Lyautey, 1915 Haziranında gönderdiği raporunda, Şerif Hüseyin'in İngiltere'ye dayanarak Halife olması halinde, Fransa'nın Kuzey Afrika İmparatorluğu'nun (Fas, Cezayir ve Tunus) İngiltere'nin tehdidi altına gireceğini, Hüseyin'in bu üç Müslüman ülkeyi etkileyebileceğini, bunun çaresinin de, *Doğu Hilâfeti*'ne karşı bir *Batı Hilâfeti* kurmak olduğunu, Batı Hilâfeti'nin Fas'ta kurulabileceğini bildirmiştir.

Şunu da belirtelim ki, hanedanı Hazreti Peygamber'in kızı Fatma'dan geldiği söylenen Fas Sultanı, bundan bir süre önce Halifeliğini ilân etmiş, fakat Cezayir ve Tunus halkı buna şiddetle karşı geldiklerinden bir sonuç alamamıştı. Lyautey, raporunda, bu konuya da değinerek, Fas Sultanı'nın Halifeliğinin Cezayir ve Tunus'a da kabul ettirilmesinin sağlanmasını tavsiye ederek, Doğu'dakine karşı bir denge olarak *Batı Hilâfeti*'nin kurulması üzerinde durmaktaydı. Lyautey, "*Mekke Şerifi'nin bizim sömürgelerde Halife ilânı, bu işin çözüm biçimlerinin en kötüsü olur*" diyordu.

Mamafih, Batı Hilâfeti'nin kurulmasının kolay olmayacağını anlayan Fransa'nın doğrudan doğruya Şerif Hüseyin nezdinde faaliyete geçtiği görülmektedir. Hüseyin Osmanlı Devleti'ne karşı isyan bayrağını açtıktan

sonra, İngiltere ve Fransa Cidde'yi işgal etmişledi ve orada birer askerî temsilcileri de bulunuyordu. Fransız temsilcisinin Hüseyin nezdindeki faaliyetleri İngiltere'nin canını sıkıya başlamıştır. Meselâ Fransızlar Cidde'de banka açmak istedikleri gibi, Şerif Hüseyin de Fransız doktorları istihdam etmeye başlamıştır. Fransa'nın bu faaliyetleri İngiltere'nin tepkilerini gayet açık olarak yansıtmaktadır: *“Kral Hüseyin'in Fransız doktor çalıştırması kaygı uyandırmaktadır.”* *“Eğer bir banka gerekiyorsa bu, İngiliz bankası olmalıdır.”* *“Hicaz'da yalnız İngiltere'nin nüfuzu söz konusu olmalıdır.”* *“Fransa, Suriye'de elde ettiği Arap nüfuzuyla kaçınılmaz olarak Hicaz'ı kendi yöreğine sokacaktır.”* *“İngiltere, Hicaz'daki Fransız misyonunun İngiltere'yi baltalamak için mevcut olduğuna inanıyor.”* *“Fransa, Hicaz'daki entrikalarına devam ederse, biz de Suriye'de ona aynı şeyi yapmalıyız.”*

5. Sykes-Picot Anlaşması'nın Açıklanması

1917 Ekimindeki Bolşevik ihtilâlinin başarılı olması ve Bolşevik'lerin iktidarı ele geçirmeleri üzerine, yeni Sovyet hükümeti, özellikle Batı sömürgelerinin halklarını ayaklandırmak amacıyla, Çarlık rejiminin Batılılarla yapmış olduğu bütün gizli anlaşmaları 1917 Kasımında açıkladı. Tabii, bu arada, Orta Doğu'yu paylaşan 1916 Mayıs tarihli Sykes-Picot Anlaşmasını da. Bu anlaşma gösteriyordu ki, İngiltere Şerif Hüseyin'in istediği hiç bir toprağı vermediği gibi, Arap ülkeleri İngiltere ile Fransa arasında paylaşılmıştı. Böylece, savaşın sonu Hüseyin'in tasarıları bakımından tam bir hüsrana oldu.

Bolşeviklerin Sykes-Picot anlaşmasını açıklamaları üzerine, Osmanlı Devleti, Şerif Hüseyin'e bir adam göndererek, Sykes-Picot anlaşmasının metnini kendisine vermiş ve Hüseyin'in “İslâm'dan ve Osmanlı Halifesi'nden ayrılmaması” nasihatında bulunmuş ise de, Hüseyin bunlara kulak tıkamış ve İngiltere'ye bağlı kalmakta devam etmiştir.

6. Paris Barış Konferansı'nda Hilâfet

Paris Barış Konferansı (1919-1920) müzakerelerinde Hilâfet konusu doğrudan doğruya söz konusu olmamıştır. Yalnız, Boğazlar ve İstanbul

söz konusu olduğunda, amansız Türk düşmanı Başkan Wilson, Türklerin İstanbul'dan behemahal çıkarılmalarını istediğinde, Padişah ve Halife'ye yer konusu ortaya çıkmış ve tartışmalarda, Padişah'ın, dinsel nitelikli şehirler olan Bursa veya Konya'da oturtulması fikri de ortaya atılmıştır. Fakat, bu fikir gerçekleşmemiştir.

7. Sèvres Anlaşması'nda Hilâfet

Bu anlaşmada da hilâfet ile ilgili her hangi bir hüküm yoktur. Yalnız 36. maddede Padişah'ın, dolayısıyla Halife'nin, İstanbul'da oturma ve bu şehri Devlet'in başkenti olarak devam ettirme hakkı tanınıyordu. Yalnız, maddenin 2. paragrafında, Osmanlı Devleti'nin, Sèvres Antlaşması'nı tam olarak uygulamaması veya savsaklaması halinde, 1. paragraftaki hükmün yeniden ele alınıp gözden geçirileceği tehdidi vardı.

8. Lozan'da

Ne Lozan müzakerelerinde ve ne de Lozan Antlaşması'nda Hilâfet söz konusu olmamıştır. Nasıl olsun ki, Rum Patrikliği'ni basit bir Rum kilisesi haline getiren Türkiye'nin, Hilâfet'in gündeme getirilmesine izin vermesi elbetteki söz konusu olamazdı. Esasında müttefikler de bu konuda herhangi bir teşebbüste bulunmamışlardır.

9. Hilâfet'in İlgası: 3 Mart 1924

Ben Hilâfet'in nasıl ilga edildiğine, T.B.M.M.'nde ne gibi tartışmaların yapıldığına v.s. ye değinecek değilim. Sadece Hilâfet'in kaldırılmasındaki dış faktör üzerinde durmakla yetineceğim.

Başta da belirttiğim gibi, Atatürk'ün Hilâfet'e tepkisi, bu müessesenin, bir takım devletlerin Türkiye'nin iç işlerine burunlarını sokmalarına imkân vermesi, Türkiye'nin bağımsızlığını ihlâlâ sebep olacak nitelikte bulunmasıydı. Tabiatile, bu müessese, o sırada Atatürk'ün tam olarak açıklamamış bulunduğu ve kendisinin temel inancını teşkil eden la-

iklik kavramına da ters düşmekteydi. Gelişmeler ise, Atatürk'ün bu iki konudaki hasasiyeti ile tam bir çelişki teşkil etmiştir.

Daha Millî Mücadele sırasında, II. İnönü Savaşı'ndan sonra, 1921 Mayıs'ında, Hindistan Halifelik Akımının temsilcisi rolünde Mustafa Sagir adında biri Ankara'ya gelmişti. Esasında kendisi İngiliz İstihbarat Servisinin bir ajanıydı ve bir süre izledikten sonra, Mustafa Sagir'in Ankara'ya, Atatürk'e suikast düzenlemek üzere geldiği görüldü. Tutuklandı ve İstiklâl Mahkemesi'nde yargılandı ve idama mahkûm edilerek hemen idam edildi. Mustafa Sagir'i kurtarmak için İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horaca Rumbold ile Ağa Han teşebbüste bulunmuşlardır.

İşte bu Ağa Han biraz sonra yine sahneye çıktı.

9 Kasım 1923 günü, yani Cumhuriyetin ilânından on gün kadar sonra, 9 Kasım 1923 günlü *Vatan Gazetesi*'nde, Halife Abdülmecid Efendi'nin bir takım sözleri yayınlandı. Gazeteye göre Halife şunları söylüyordu: “*Bütün İslâm âleminin, her daim teveccühlerine mazhar olmaktayım. Asya'nın en ücra köşelerine varıncaya kadar İslâm âleminden binlerce mektup, telgraf aldım. Bir çok yerlerden heyetler gönderilerek bu duyular teyid ediliyor*” dendikten sonra, Hükümetin, kendisinin durumunu düzeltmesi gerektiği imâ ediliyordu. Yani, Halife, şikâyetini dile getirirken, bir yandan kuvvet gösterisine girişiyor ve sırtını dışarıya dayıyordu.

Bu demeçten bir ay kadar sonra, *Tanin ve Tasvir-i Efkâr* gazetlerinde, 5 Aralık 1923 günü, *Hindistan Hilâfet Komitesi* adına Ağa Han ve Emir Ali imzalı bir mektup yayınlandı. İşin küstahlığı şuradaydı ki, mektup Başbakan İsmet Paşa'ya hitaben yazıldığı halde, daha onun eline geçmeden gazetelere verilmişti. Mektubun içeriğini belirtmeden önce imza sahipleri hakkında bir-iki bilgi sunalım.

İsmaili mezhebinin lideri Ağa Han İngiltere Hükümeti'nin hizmetindeydi ve İngiliz Hükümeti'nin protokolüne göre, kendisinin 11 pare top atışı ile selâmlaması gerekiyordu.

Emir Ali'nin ünvanı ise İngiliz Hükümeti'nin danışmanıydı.

İngiltere Hükümeti'nin bu iki hizmetkârının mektuplarındaki bazı cümleleri burada nakledeyim: "... talep etmek istediğimiz şey, âlem-i İslâm'ın riyaset-i diniyesinin şer'i şerife göre tam ve kâmil olarak muhafazasından ibarettir. Halifenin nüfuzunun tenkisi (azaltılması) veya bir amil-i dinî gibi Türkiye teşkilât-ı siyasiyesinden onun teb'idi (çıkartılması) bizim fikrimizce, İslâm'ın dağılması ... demek olacaktır." Keza, "Hilâfet ve İmamet, Müslüman milletlerin itimad ve hürmetine lââyık olan bir mevkie vazolunmasını ... istirham ederiz." denilmekteydi. Yani, bunlar, hilâfetin, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal yapısının temel müessesesi haline getirilmesini istemekteydi.

Bu olaydan kısa bir süre sonra, Emir Ali'nin başkanlığını yaptığı Londra İslâm Cemiyeti adına Sekreter Said Muhammed imzalı bir mektup da İçişleri Bakanlığı'na gönderildi. Mektupta, "İslâm âleminin dayanışmasını ve organik bağlarını korumak için, Hilâfetin ruhanî imtiyazlarının kesin surette düzenli ve yasal bir esas üzerinde saptanması gerekliliği" ileri sürülmekteydi.

Bütün bunlar bardağı taşıran damlalar oldu. 3 Mart 1924 kanunları, yani Sayın Reşat Kaynar hocamın ifadesi ile, Çağdaşlaşma kanunları arasında yer alan 431 sayılı kanunla da Hilâfet'e son verildi. 13 maddelik olan bu kanuna göre, Halife hal edilmiştir ve Hilâfet makamı da kaldırılmıştır. Halife ve Osmanlı Saltanatı'nın erkek, kadın bilcümle üyeleri ve damadlar, Türkiye Cumhuriyeti'nde hiç bir şekilde ikamet edemeyeceklerdir. Bunlar Türk vatandaşlığından da yoksun bırakılmışlardır. Bundan böyle, Türkiye'de gayrı menkul edinemezler. Halife ve ailesi efradı on gün içinde Türkiye'yi terketmek zorundadırlar. Geride bıraktıkları gayrı menkullerini bir yıl içinde tasfiye etmek zorundadırlar. Bu süreler içinde tasfiye edemezlerse, bu gayrı menkuller hükümet tarafından satılıp bedelleri kendilerine verilecektir. Halife ve ailesi efradının Türkiye'yi terketmeleri için gerekli masrafları karşılamak üzere hükümetçe kendilerine belirli bir para ödenecektir.

Bu suretle *Hilâfet* müessesesi tarihe karışıyordu, fakat bu işin peşini bırakmak istemeyenler de çıktı.

10. Hilâfet'in İlgasından Sonraki Dış Gelişmeler

Halife Abdülmecid Efendi Türkiye'den ayrıldıktan sonra İsviçre'ye gitti. Fakat rahat durmadı. Dünya İslâm başkanlarına bir bildiri yayınlarak, Türkiye Hükümeti'nin kararını reddettiğini bildirdikten sonra, Müslümanları bir Kongre toplamaya çağırdı.

Bu arada İsviçre gazetelerinde de Hint Müslümanları adına hilâfetçi yazılar yayınlanır. Bunlardan birinde şöyle deniyordu: "*Hilâfet'in Saltanat'tan ayrılmasından sonra, Halife ile hanedanı, eskisinden çok Müslümanların malı olmuştur. Çünkü Saltanat hanedanı bugünkü Hilâfet hanedanıdır. Dinsel başkanımızın bu hanedandan olmasını istiyoruz. Bizim manevî ve politik desteğimizi Türkiye ancak bu şartlarda kazanabilir.*"

Abdülmecid'in bu faaliyetleri İsviçre Hükümeti'ni rahatsız eder. Kendisine, siyasal propaganda yapmama şartıyla oturma izni verildiği hatırlatılır.

Fakat Hilâfet'in ilgası, Hüseyin'in iştahasını yeniden kabartır. Hilâfet'in ilgasından tam üç gün sonra, 7 Mart 1924 de, Hicaz Kralı Hüseyin kendisini *Halife* ilân etti. Ne var ki, Hüseyin'in bu teşebbüsü kendisinin de sonunu getirdi. Hüseyin'in halifeliğine İslâm dünyasından itirazlar yükselirken, en şiddetli tepki Necd'deki Suudi'lerden yani *Vehhabiler*'den geldi. Suudi'ler 1924 Ağustosunda Taife saldırıp, arkasından Mekke'ye karşı harekete geçtiler. Mekke'nin Suudilerin eline gemesi üzerine, Hüseyin Kralıktan çekildi ve yerine oğlu Ali geçti. Ali, Suudi'lerin saldırıları üzerine Cidde'ye çekildi ve bir yıl kadar orada bekledi. Fakat 1925 Aralık ayında Suudi'lerin yeni saldırıları karşısında o da tahtından feragat etti ve Irak'a sığındı. Suudi'ler Cidde'ye girdiler ve bütün Hicaz Suudi'lerin eline geçti. Necd Sultanı İbni Suud, 1926 Ocak ayında kendisini Necd Sultanı ve Hicaz Kralı ilân etti. 1932 Eylülünde ise devletin adı *Suudi Arabistan Krallığı* oldu.

Bu sefer Halifelik hevesi Suudi'lere geçti. Suudi'ler 1926 başlarında Kahire'de bir İslâm Kongresi toplayıp Hilâfet konusunu ele almak istedilerse de, katılım çok az olduğu gibi, toplantıdan bir sonuç da çıkmadı. Bunun üzerine Suudi'ler bu sefer 1926 Haziranında Mekke'de ikinci bir Kongre düzenlediler. Bazı kaynaklara göre, Türkiye bu Kongre'ye iki tane “gayrı resmî gözlemci” göndermiştir. Katılımın biraz daha geniş olduğu bu Kongre'de, en etkin gruplar Hindistan Hilâfet Delegasyonu ile Mısır Delegasyonu idi. Her ikisi de *Hain* Hüseyin'in Kongre'den kovulmasına oy vermekle birlikte, Vehhabi'lerin hilâfetine de yanaşmadılar. Özellikle Mekke'nin ve Hazret-i Peygamber'in merkadi kutsal Kâbe'nin, bağnaz ve mezar sistemini kabul etmeyen Suudi'lerin kontrolü altına girmesinden haşlanmadılar. Hem Hintliler, hem Mısırlılar Kongre'nin liberal kanadını temsil etmekteydiler. Dolayısıyla, Mekke toplantısından da Hilâfet konusunda her hangi bir şey çıkmadı.

Tabir caizse bir hikâyeden bahsetmek istiyorum. 1970'li yıllarda idi. Ankara'daki bazı diplomatik çevrelerde, bizim de şahidi olduğumuz bir söylenti dolaştı. Buna göre, Suudi Hükümeti Türkiye'den 3 milyar dolar karşılığı, *Hırka-i Şerifi* yani Hazret-i Peygamber'in, Yavuz Sultan Selim'in 1517'de Mısır'dan getirdiği hilâfet hırkasını kendisine vermesini istemiştir. O yılların, zamanın Başbakanı Süleyman demirel'in deyimi ile, Türkiye'nin 70 Cent'e muhtaç olduğu bir dönem olduğunu hatırlatalım. Bu söylentide *resmî* bir teşebbüsün söz konusu olabileceğini sanmıyoruz. Yalnız, bu istikamette, şu veya bu şekilde zemin yoklaması, ağız araması yapılması ihtimali daima mevcuttur. Bu derece önemli bir konuda, müsait zemin bulmadan resmî bir teşebbüsün yapılmasının mümkün olmayacağı açıktır.